

TIJORAT BANKLARIDA KREDITLASH AMALIYOTLARINI TASHKILLASHTIRISH VA TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA XORIJIY TAJRIBA

Shokirova Gulbahor Mo'mindjanovna

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va menejment kafedrası assistenti

Sobirov Luqmonbek Xabibullo o'g'li

Andijon davlat texnika instituti Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv fakulteti

Bank ishi va auditi 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15559968>

Annotatsiya: Ushbu maqolada tez sur'atlarda rivojlanayotgan global moliya bozorlarida tijorat banklarining kreditlash amaliyotlarini takomillashtirish bo'yicha xorijiy tajribalar tahlil qilinadi. AQSh, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi rivojlangan mamlakatlarning kreditlash jarayonlari, texnologik innovatsiyalari, risklarni boshqarish strategiyalari hamda mijozga yo'naltirilgan kreditlash modellari o'rganiladi

Kalit so'zlar: kreditlash, kredit riskini boshqarish, fintech, raqamli kreditlash, moliyaviy inklyuzivlik.

KIRISH. Tez sur'atlarda rivojlanayotgan global moliya bozorlarida tijorat banklari samarali kreditlash amaliyotlari orqali iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda markaziy rol o'ynaydi. Kreditlash tijorat bankining eng muhim funksiyasi bo'lib, nafaqat bankning daromadlilikiga, balki kengroq iqtisodiyotga ham ta'sir ko'rsatadi. Biroq, mamlakatlardagi turlicha tartibga solish muhitlari, institutlar tizimi va bozorning yetuklik darajalari sababli kreditlash amaliyotlari sezilarli darajada farqlanadi. So'nggi o'n yilliklarda ko'plab mamlakatlar o'z kreditlash tizimlarini modernizatsiya qilish va optimallashtirish yo'lida muhim qadamlar tashlagan bo'lib, texnologik yutuqlarni joriy etish, risklarni boshqarish strategiyalarini kuchaytirish hamda mijozga yo'naltirilgan kreditlash modellari qo'llanilishini kengaytirgan.

Ushbu sohadagi xorijiy tajribani o'rganish rivojlanayotgan mamlakatlarga o'z kreditlash mexanizmlarini yaxshilash uchun qimmatli tushunchalar beradi. AQSh, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning modellari tahlil qilinib, kredit sifatini oshirish, to'lov qobiliyati past kreditlar xavfini kamaytirish va moliyaviy xizmatlarga kirishni yaxshilashga olib kelgan asosiy strategiyalar aniqlanadi.

METODOLOGIYA. Tijorat banklarida kreditlash amaliyotlarini tashkil etish va takomillashtirish bo'yicha xorijiy tajribani to'liq va batafsil baholash uchun sifatli taqqoslash tahlili metodologiyasi qo'llanildi. Ushbu metodologiya moliya tizimi rivojlangan va barqaror hisoblangan ayrim mamlakatlarning bank tizimlarini o'rganishni o'z ichiga oladi - xususan, Qo'shma Shtatlar, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya. Ushbu mamlakatlar ularning turlicha tartibga solish yondashuvlari, kredit boshqaruvidagi innovatsiyalari va risklarni kamaytirish texnikalarini muvaffaqiyatli qo'llashlari sababli tanlandi.

Tadqiqotda birlamchi va ikkilamchi ma'lumotlar manbalarining kombinatsiyasidan foydalanildi. Birlamchi ma'lumotlarga Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF), Jahon banki va Xalqaro to'lovlar banki (BIS) kabi xalqaro moliyaviy tashkilotlarning hisobotlari va siyosat hujjatlari kiradi. Ikkilamchi ma'lumotlar esa akademik jurnallardagi maqolalar, ish tajribalari, tartibga solish hujjatlari hamda tegishli mamlakatlarning markaziy banklari va bank nazorati organlari tomonidan nashr etilgan rasmiy hisobotlardan iborat.

NATIJALAR. Xalqaro kreditlash amaliyotlarini tahlil qilish natijasida turli rivojlangan mamlakatlardagi tijorat banklarining barqarorligi, samaradorligi va inklyuzivligini mustahkamlovchi bir qator aniq strategiyalar va modellarning mavjudligi aniqlanadi. Har bir mamlakat o'zining o'ziga xos iqtisodiy va tartibga solish muhitiga mos ravishda kreditlash tizimlarini moslashtirgan bo'lsa-da, umumiy jihatlar yordamida sezilarli takomillashtirishlarga erishilgan.

Amerika Qo'shma Shtatlari: AQSh tijorat banklari murakkab kredit reyting tizimlaridan, ayniqsa FICO skori tizimidan keng foydalanadi¹. Bu tizim qarzdorning kredit tarixiga oid ma'lumotlarni turli manbalardan jamlab, ishonchli risk bahosini beradi. Avtomatlashtirilgan qaror qabul qilish platformalari bilan birgalikda, banklarga qarz berish bo'yicha qarorlarni tezda, ko'pincha bir necha daqiqada qabul qilish imkonini yaratadi, bu esa kredit hajmini oshiradi va operatsion xarajatlarni kamaytiradi². 1977 yilda qabul qilingan va muntazam yangilanib turadigan Community Reinvestment Act (CRA) qonuni banklarni barcha jamoalarning, jumladan past va o'rta daromadli hududlarning kredit ehtiyojlarini qondirishga majbur qiladi. Bu siyosat kam ta'minlangan bozorlar uchun kredit berishni sezilarli darajada oshirdi. Bundan tashqari, AQSh moliya sektori fintech innovatsiyalarini faol qabul qilib, LendingClub va SoFi kabi platformalar orqali tengdoshlar o'rtasida va kichik va o'rta bizneslarga (SME) kredit berishni kengaytirdi, bu esa kredit olish imkoniyatini oshirib, qarz berish jarayonlarini tezlashtirdi³.

Germaniya: Germaniya banklari, xususan Sparkassen va Volksbanken, mijozlar va mahalliy bozor sharoitlarini shaxsan yaxshi bilishga asoslangan munosabatlarga asoslangan kreditlash modelidan foydalanadi⁴. Bu sifatli yondashuvda faqatgina kredit ballariga tayanmay, mijozlarning moliyaviy va shaxsiy sifatleri chuqur baholanadi. Germaniya Federal Moliyaviy Nazorat Agentligi (BaFin) va Bundesbank qat'iy tartibga soluvchi nazoratni amalga oshirib, ehtiyotkor kredit siyosatini va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi. Shuningdek, Germaniyaning universal bank tizimi banklarga tijorat kreditlaridan tortib investitsiya bank xizmatlariga qadar keng turdagi xizmatlarni taqdim etishga imkon beradi, bu esa mijozlarga xizmat ko'rsatish samaradorligini oshiradi va risklarni diversifikatsiya qiladi⁵. Mintaqaviy jamg'arma banklari mahalliy iqtisodiyotning ustunlari bo'lib, kichik va o'rta bizneslarni moslashtirilgan kredit mahsulotlari va maslahat xizmatlari bilan qo'llab-quvvatlaydi.

Yaponiya: Yapon banklari an'anaviy ravishda korporatsiyalarga uzoq muddatli kredit berishga e'tibor beradi, bu esa ularning konservativ bank madaniyatining ajralmas qismidir. 1990-yillardagi moliyaviy inqirozdan so'nggi islohotlar banklarni kapital zaxiralarini oshirishga va ilg'or ichki kredit risk modellarini ishlab chiqishga majbur qildi, bu esa kredit portfeli sifatini yaxshiladi. So'nggi yillarda Yaponiyada aholi kamayishi va qarish muammolari yuzasidan kreditlash operatsiyalarini raqamlashtirishga yo'naltirilgan o'zgarishlar kuzatilmoqda. Yetakchi mintaqaviy banklar katta ma'lumotlar tahlili va onlayn kredit platformalarini qo'llab, geografik yoki demografik to'siqlarga duch kelgan mijozlar va kichik

¹ Fair Isaac Corporation (FICO) rasmiy sayti va Federal Reserve Bank Reports (<https://www.fico.com/en/products/fico-score>)

² World Bank (2021), FICO (2023)

³ KPMG Report on Fintech Innovations in Banking (2022) (<https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2022/01/fintech-in-banking.html>)

⁴ German Federal Financial Supervisory Authority (BaFin) Official Website (https://www.bafin.de/EN/Home/home_node.html)

⁵ European Banking Federation Reports (<https://www.ebf.eu/>)

bizneslarga yaxshiroq xizmat ko'rsatmoqda. Hukumat fintech sohasidagi innovatsiyalarni rag'batlantirish orqali iqtisodiy o'sish va moliyaviy inklyuzivlikni qo'llab-quvvatlash strategiyasini ilgari surmoqda.

Janubiy Koreya: Janubiy Koreya raqamli bankchilikda, ayniqsa kreditlash sohasida innovatsiyalar yetakchisi sifatida tanilgan. Hukumat tomonidan Koreya Kredit Kafolat Jamg'armasi kabi tashkilotlar orqali yosh tadbirkorlar va kichik bizneslarga kredit olish imkoniyatlarini kengaytirishga yordam berilgan. KakaoBank va K Bank kabi faqat onlayn ishlaydigan banklar sun'iy intellekt va mashina o'rganish algoritmlaridan foydalangan holda tezkor risk baholash va avtomatlashtirilgan kredit tasdiqlash jarayonlarini amalga oshiradi, bu esa qarz berish vaqtini soatlardan daqiqalarga qisqartiradi. Bu raqamli kreditlash ekotizimi innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va qat'iy nazoratni muvozanatlashga qaratilgan tartibga solish tizimi bilan to'ldirilgan, bu moliyaviy barqarorlikni saqlab qolgan holda kredit imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

Umumiy Tendensiyalar: Ushbu mamlakatlarda kreditlash amaliyotlarini yaxshilashda quyidagi asosiy tendensiyalar kuzatiladi:

- *Tezroq va aniqroq kredit baholash hamda firibgarlikni aniqlash uchun sun'iy intellekt, mashina o'rganish va katta ma'lumotlar tahlilidan keng foydalanish.*
- *Kichik va o'rta bizneslar, startaplar, past daromadli oilalar va qishloq hududlari kabi turli qarz oluvchilar guruhlari ehtiyojlariga moslashtirilgan kredit mahsulotlarini diversifikatsiya qilish.*
- *Barqaror kredit o'sishini ta'minlash va tizimli risklarni kamaytirish uchun aniq va shaffof tartibga solish mexanizmlarining mavjudligi.*
- *Qaytarilmayotgan kreditlarni samarali nazorat qilish va portfel sifatini oshirish uchun ilg'or risk monitoring tizimlarini joriy etish.*
- *Kichik va o'rta bizneslarga kredit kafolatlari, subsidiyalangan kreditlar va maslahat xizmatlari orqali moliyaviy kirish imkoniyatlarini yaxshilash.*

Ushbu xalqaro tajribalar, texnologik innovatsiyalar, sifatli tartibga solish va mijozga yo'naltirilgan modellarning muvozanatli yondashuvidan iborat bo'lib, rivojlanayotgan mamlakatlarga o'z kredit tizimlarini isloh qilishda amaliy darslar beradi va inklyuziv hamda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda yordam beradi.

TAHLIL VA MUHOKAMA. Xorijiy tajribalarni o'rganish natijasida, rivojlanayotgan mamlakatlarda kredit tizimlarini isloh qilish va zamonaviylashtirish uchun muhim saboqlar olinadi. Eng asosiy xulosalardan biri- kredit qarorlarini qabul qilish tezligi va ishonchliligini oshirish uchun texnologik yechimlarni joriy etish zarurligidir. Masalan, AQSh va Janubiy Koreyada avtomatlashtirilgan kredit ballari, raqamli kredit platformalari va muqobil ma'lumotlardan foydalanish kredit berish jarayonini tubdan o'zgartirib, moliyaga kirishni kengaytirdi hamda inklyuzivlikni oshirdi.

Yana bir muhim jihat- Germaniya va Yaponiya amalda qo'llayotgan munosabatlarga asoslangan bankchilik tizimining samaradorligidir. Ushbu modellarda ayniqsa kichik va o'rta bizneslar (KOB) bilan uzoq muddatli hamkorliklar muhim ahamiyatga ega bo'lib, shaxsiy baholash va ishonchga asoslangan kredit berish ko'pincha qat'iy ball tizimlaridan ustundir. Kredit tarixi to'liq bo'lmagan yoki norasmiy iqtisodiyot kuchli bo'lgan muhitlarda, aynan shu yondashuv samaraliroq hisoblanadi.

Bundan tashqari, barcha o'rganilgan mamlakatlarda kuchli reglament va institutiyaviy kafolatlarning mavjudligi moliyaviy barqarorlikni saqlash va xavfni kamaytirishda muhim rol

o'ynaydi. Janubiy Koreya va Germaniyada mavjud kredit kafolat tizimlari banklar va davlat tashkilotlari o'rtasida riskni taqsimlashni ta'minlab, banklarni kichik biznes va startaplar kabi iqtisodiy jihatdan muhim, ammo yuqori xavfli segmentlarga kredit berishga rag'batlantiradi.

Shu kuzatuvlardan kelib chiqib, raqamli innovatsiyalar va an'anaviy munosabatlarga asoslangan boshqaruvni uyg'unlashtirgan gibrid yondashuv eng mustahkam va inklyuziv yo'l ekanligi aniq bo'ladi. Kredit tizimini takomillashtirmoqchi bo'lgan mamlakatlar quyidagilarga e'tibor qaratishlari lozim:

- To'liq va shaffof kredit ma'lumotlari tizimini yaratish
- An'anaviy banklar bilan fintech kompaniyalar o'rtasida raqobat va hamkorlikni rag'batlantirish
- Moliyaviy barqarorlikni xavf ostiga qo'ymasdan innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi maxsus reglamentlar ishlab chiqish
- KOB va ustuvor sohalarga davlat tomonidan kafolatlangan kredit dasturlarini yo'lga qo'yish

Shuningdek, kredit xodimlarining doimiy malakasini oshirish va zamonaviy risk baholash vositalarini institutiylashtirish ham takomillashgan kredit tizimlarini uzoq muddat barqaror saqlashda hal qiluvchi omildir.

XULOSA. Xorijiy mamlakatlardagi tijorat banklarida kredit faoliyatini tashkil etish va takomillashtirish bo'yicha solishtirma tahlil shuni ko'rsatadiki, texnologik innovatsiyalar, kuchli reglament va mijozlarga yo'naltirilgan kredit modellari kombinatsiyasi katta ahamiyatga ega. AQSh, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalari raqamli vositalarni va munosabatlarga asoslangan yondashuvni uyg'unlashtirish orqali kreditga kirishni kengaytirish, risk boshqaruvini yaxshilash va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash mumkinligini isbotladi.

Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun zamonaviy bank tizimini yaratishda ilg'or kredit ballari texnologiyalarini shaxsiy mijoz baholash usullari bilan birlashtirgan gibrid kredit modeli joriy etilishi zarur. Bundan tashqari, kredit kafolat jamg'armalari va reglament rag'batlantirish mexanizmlarini yaratish, ayniqsa KOB kabi yetarli moliyaviy xizmatlarga ega bo'lmagan segmentlarga kredit berishni rag'batlantirishga xizmat qiladi. Oxir-oqibat, kredit tizimlarining doimiy ravishda iqtisodiy va texnologik rivojlanishlarga moslashuvi mustahkam, inklyuziv va samarali tijorat bank tizimlarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sobirov B. BANK KREDITLARI ASOSIDA INNOVATSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHNING SAMARALI MEXANIZMLARI //Академические исследования в современной науке. – 2025. – Т. 4. – №. 20. – С. 100-108.
2. Knight M. A. The Organization and Operation of the Credit Department //Bankers' Magazine (1896-1943). – 1923. – Т. 107. – №. 3. – С. 348.
3. Kathuku J. K. Commercial Banks Lending Strategies and Growth of Micro and Small Enterprises in Kenya : дис. – COHRED, JKUAT, 2017.
4. Fair Isaac Corporation (FICO) rasmiy sayti va Federal Reserve Bank Reports (<https://www.fico.com/en/products/fico-score>)

5. KPMG Report on Fintech Innovations in Banking (2022)
6. (<https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2022/01/fintech-in-banking.html>).

INNOVATIVE
ACADEMY